‘ tweede en een derde beurt geven. Voorwaar, en zulks bij veelal in zichzelf weinig sappige onderwerpen, een niet geringe verdienste!

Aan deze waardering kan ik echter niet de kwalificatie ontlenen om het boek nu ook in zijn volheid te recenseren. Zulk een kwalificatie komt alleen toe aan een doorgewinterd historicus. En ik ben slechts een dilettant.’

Na enige inleidende opmerkingen – de recensent miste onder andere in De Jongs boek een vermelding van mr. L. A. Ries, thesaurier-generaal van Financiën – kwam hij te spreken over het vluchtelingenprobleem in het interbellum.

‘ ‘Daarbij wijdt dan de auteur, terecht, een uitvoerige verhandeling aan het beleid van het departement van justitie, welk beleid beslissend is geweest, zowel voor de toelating als voor de uitzetting, gezegd de expulsie, van de tot ons land komende, onderscheidenlijk reeds gekòmen Duits-Joodse réfugiés.

De Minister Van Schaik, in functie van 1933–1937, krijgt in deze verhandeling een nog al slechte pers (p. 495 v. [448 v.]).

Ten dele verdiend. Maar, bij de lectuur, heb ik mij tòch weer eens gerealiseerd hoe het oordeel anders wordt genuanceerd naar gelang men direct met de mensen te maken heeft gehad dan wel ze enkel uit documenten heeft leren kennen. Het boek getuigt trouwens óók elders van dit verschil. Men vergelijke de karakterschets van de vroegere ministers met die van de ministers uit het kabinet-De Geer, later -Gerbrandy. En men kan zich dan niet aan de indruk onttrekken dat, in het konterfeit van de laatstgenoemden – met wie De Jong in Londen, gedurende de bezettingstijd, veel direct contact heeft gehad –, zich een subjectief-menselijke trek aftekent die in het portret van de eerstgenoemden ontbreekt. Ik zeg dit overigens niet bij wege van aanmerking, die mij dan zèlf het eerst zou treffen – het hier gesignaleerde verschil is een onvermijdelijkheid.

Om dan terug te komen op Van Schaik. Neen, royaal in zijn beleid ten aanzien van de réfugiés was hij nièt. Maar, voor zover mijn bescheiden ervaring reikt, niet omdat hij een hard en sterk man was, maar veeleer omdat hij, nu juist als zwakke figuur, te gemakkelijk vatbaar was voor het argument van de dag, deugdelijk of niet.

Mag ik, ten bewijze van deze stelling, hier een persoonlijke herinnering inlassen?

Het moet in 1934 zijn geweest dat ik, ten verzoeke van het vluchtelingencomité, bij Van Schaik op audiëntie ging. Het betrof hier twee vluchtelingen uit Kiel, wier expulsie reeds zo goed als besloten was. Want, zo was mij gemeld, de minister had, uit Duitsland, hoogst ongunstige informatie over ze verkregen.

De minister ontving mij met, in de hand, een nummer van *De Telegraaf,* waarin een artikel was gepubliceerd houdende dat men in Nederland op